

Je hospodársky rast morálny? Spokojnosť morálku zlepšuje

Je hospodársky rast morálny? Áno. Odpovedá profesor ekonómie na Harvardovej univerzite Benjamin Friedman vo svojej najnovšej knihe Morálne dôsledky hospodárskeho rastu (The Moral Consequences of Economic Growth, Alfred A. Knopf, New York 2005).

Ak by bolo treba vtesnať knihu do jedného odseku, vyzeral by asi takto: Ľudia potrebujú ku svojej spokojnosti pokrok. Merajú ho porovnávaním sa dvoma spôsobmi - so svojím okolím a so svojou minulosťou. Podľa psychológov úspech v jednom z uvedených spôsobí, že ten druhý sa pre nás stáva menej dôležitý. Ak sa napríklad zlepšuje naša individuálna situácia, prestávame závidieť susedovi, zamestnancovi iného odvetvia, príslušníkovi iného národa, rasy, generácie a pod. Zlepšujú sa tak naše vzťahy s nimi, teda aj morálka v spoločnosti. Ale platí to aj naopak: ak sme na tom v porovnaní so susedmi čoraz lepšie, menej nás trápi, že naša vlastná situácia sa nezlepšuje.

Pre ľudstvo ako celok je reálna iba prvá z oboch ciest dlhodobého rastu spokojnosti. V porovnaní s ostatnými sa situácia všetkých ľudí logicky zlepšovať nemôže. V porovnaní s vlastnou minulosťou to však možné je. A aký recept má Friedman na podporu hospodárskeho rastu, teda aj morálky, v USA? Reformovať školstvo, zdravotníctvo a daňovú sústavu.

Hospodársky vývoj ilustruje Friedman štatistikami o zmenách domáceho produktu, nezamestnanosti, vývoji priemerných miezd a rozdieloch v nich. Morálku definuje najmä ako demokraciu, toleranciu a otvorenosť, rovnosť príležitostí, ekonomickú a sociálnu mobilitu, čiže najmä hodnoty osvietenstva, pomáha si však aj otvorenosťou a férovosťou volieb, existenciou funkčnej opozície, slobodou a nezávislosťou médií a pod. Tu sa spolieha na popis dobových zákonov, literatúry, článkov v médiách, citátov osobností, ale aj na tvrdé údaje: toleranciu a otvorenosť napríklad ilustruje aj štatistikami o počte prisťahovalcov či výškou colných bariér.

Takýto model, samozrejme, neumožňuje popísať súvislosť medzi hospodárskym rastom a morálkou jednoduchou rovnicou. V spoločenských vedách sa však musíme často zmieriť s tým, že vzájomné súvislosti medzi príčinami a javmi v najlepšom prípade akoby iba vystupovali z hmly. V hospodársky úspešných obdobiach, prípadne následne po nich sa napríklad významne rozšírilo volebné právo v Anglicku (1867), uzákonila sa povinná školská dochádzka vo Francúzsku (1881 - 1882), za posledných tridsať rokov 20. storočia sa takmer zdvojnásobil počet krajín označovaných za demokratické. Naopak, obdobia hospodárskych problémov priniesli ťažkosti aj pre morálku: renesancia rasistického Ku-Klux-Klanu (1920 - 1929), nástup populistov v USA (1880 - 1890), volebné úspechy nacistov v Nemecku (1930, 1932), renesancia Národného frontu Jeana-Marie Le Pena vo Francúzsku (1988 - 1995).

Ťažko povedať, či a do akej miery platí Friedmanovo tvrdenie aj na Slovensku. Ak však platiť bude aspoň približne, myslím si, že by sme ho mali postupne premietat' do pravidiel, ktorými sa naša spoločnosť riadi.

V čase hospodárskeho rastu si napríklad treba vytvárať vankúš na horšie časy, a to nielen z dôvodu makroekonomickej stability, ale aj z dôvodov ochrany morálneho

zdravia spoločnosti. Naša ekonomika bude zrejme rásť pomerne rýchlo najbližších 15 - 20 rokov. Sú to roky, keď by sme mali vytvárať prebytky vo verejných financiách, ak nám záleží na schopnosti eliminovať krízy morálky v spoločnosti našich detí. Rastúca ekonomika a tolerancia veľmi pravdepodobne u nás povedú k tomu, že aj Slovensko zaznamená prílev prisťahovalcov. Imigračná politika však doposiaľ nie je na to pripravená. Najmä prístup väčšieho počtu cudzincov k verejným statkom (bezplatné zdravotníctvo, školstvo, sociálna sieť) ešte len bude v našej spoločnosti témou vážnych diskusií.

Kniha obsahuje aj množstvo ďalších zaujímavých myšlienok. Na ukážku uvediem dve, ktoré síce priamo nesúvisia so vzťahom medzi hospodárskym rastom a morálkou, sú však pre Slovensko zaujímavé.

Veľká časť našej spoločnosti sa zhoduje v tom, že školstvo treba reformovať. Čas však beží a encyklopedické vedomosti v základných školách sa memorujú naďalej, vysoké školy sa v medzinárodných rebríčkoch kvality objavovať nezačínajú. Ešte stále má preto význam zbierať argumenty o tom, prečo sú reformy potrebné. Dva zaujímavé ponúka aj Friedman. V roku 1980 zarábali v USA muži, ktorí absolvovali prvý stupeň vysokej školy, o 39 percent viac než muži so strednou školou. U žien bol rozdiel 35 percent. V roku 2003 bol tento rozdiel už neuveriteľných 77, respektíve 70 percent. Investície do vzdelania majú návratnosť asi 10 percent (konzervatívny odhad), investície do cenných papierov asi šesť percent. Zdá sa teda, že vzdelanie je nielen dobrou, ale čoraz lepšou investíciou (aspoň v USA).

Druhý argument: dosah investícií do fyzického kapitálu (budovy, stroje) a do ľudského kapitálu (vzdelanie) na sociálnu rovnosť a súdržnosť v spoločnosti je dramaticky rozdielny. Kým sporenie a investovanie do fyzického kapitálu umožňuje bohatším stať sa ešte bohatšími, investície do vzdelania prinášajú najvyššiu návratnosť vtedy, keď sú nasmerované na doteraz znevýhodnené skupiny. Zdá sa, že pri pohľade sprava aj zľava je jasné, že Slovensko potrebuje viac študovať. Stačí sa už len pozrieť do zahraničia, aké systémy to umožňujú.

Friedman rozdeľuje éru pred zavedením televízie a po nej; kedysi sa ľudia porovnávali len v relatívne úzkych komunitách, dnes sa, hoci limitovane, porovnáваме s celým svetom. K pocitu spokojnosti teda oveľa viac než kedysi potrebujeme vidieť, že sme úspešní aj v porovnaní s Fínskom, Singapurom, Islandom, prípadne Nórskom. Pozitívne príklady fínskej konkurencieschopnosti a fínskeho či singapurského školstva, islandskej nízkej korupcie či nórskej kvality života poznáme pomerne dobre, no menej sa už snažíme spoznať, čo stálo za nimi. Akoby nám porovnanie so zahraničím zatiaľ skôr slúžilo ako zdroj nespokojnosti, nie poučenia.

Ešteže je tu hlavná myšlienka Friedmanovej knihy. Keďže by sa predpokladaný hospodársky rast mal u nás postarať o zlepšenie morálky, popasuje sa vari aj so závišťou.

EUGEN JURZYCA

(Autor je riaditeľom ekonomického inštitútu INEKO. Tento článok je jedným zo série recenzií významných ekonomických kníh, ktoré sú súčasťou projektu INEKO podporeného Nadáciou SPP)